

Faksimilutgåva från Lärarförbundet
till den svenska folkskolans 150-årsjubileum

FOLKSKOLAN SÅSOM BOTTENSKOLA

ETT INLÄGG I EN VIGTIG SAMHÄLLSFRÅGA

AF

FRIDTJUV BERG

FOLKSKOLELÄRARE

Es reden und träumen die Menschen viel
von besseren künftigen Tagen.

Schiller.

Ein Entwurf zu einer Theori der Er-
ziehung ist ein herrliches Ideal, und es
schadet nichts, wenn wir auch nicht
gleich im Stande sind, es zu realisiren.
Man muss nur nicht gleich die Idee für
chimärisch halten und sie als einen schön-
en Traum verrufen, wenn auch Hinder-
nisse bei ihrer Ausführung eintreten. Wir
können an dem Plane einer zweckmä-
ssigen Erziehung arbeiten und eine An-
weisung zu ihr der Nachkommenschaft
überliefern, die sie nach und nach reali-
siren kann.

Kant.

STOCKHOLM
LARS HÖKERBERGS FÖRLAG.

Pris: 50 öre.

Lärarförbundet

Fridtjuv Berg (1859–1916) är en av de stora gestalterna i den svenska skolans historia. Som folkskollärare, som läroboksförfattare, som ledare inom Sveriges Allmänna Folkskollärareförening och som ecklesiastikminister i två liberala regeringar (1905–1906 och 1911–1914) gjorde han betydande insatser för att höja den obligatoriska skolans kvalitet och främja dess utveckling.

Sitt reformprogram hade Fridtjuv Berg skisserat redan 1883 i skriften "Folkskolan såsom bottenkola". Hans mål var en gemensam skola för alla barn, där de sociala klassklyftorna i samhället skulle överbryggas, där en allmän medborgarfostran skulle ges och där varje elev skulle få växa sig fri och stark och finna sin egenart. Hans program kom snart att omfattas och drivas av folkskolans hela lärarkår och har angett inriktningen för den obligatoriska skolans utveckling in i våra dagar.

Lärarförbundet, som för vidare arvet från Fridtjuv Berg och Sveriges Allmänna Folkskollärareförening, har inför folkskolans 150-årsjubileum tagit fram denna faksimilutgåva av skriften "Folkskolan såsom bottenkola", som länge varit svåråtkomlig. Därmed vill vi uttrycka vår respekt både för dess författare och för de generationer av lärare som skapat den skola vi nu själva har att värna och vidareutveckla.

Stockholm i maj 1992
LÄRARFÖRBUNDET

Christer Romilson
Förbundsordförande

FÖRETAL.

Denna lilla afhandling är ett tillfällighetsarbete och torde såsom sådant bedömmas.

Bland de frågor, som Centralstyrelsen för Sverges allmänna folkskollärareförening under detta år hänskjutit till kretsföreningarnas besvarande, är äfven den om folkskolans plats i undervisningsväsendet. Vid de sammanträden den 28 maj och den 7 juni, då denna fråga inom Stockholms folkskollärareförening dryftades, bidrog undertecknad till öfverläggningen med tvänne anföranden, det första af hufvudsakligen historisk art, det andra sökande visa nödvändigheten för den enskildes och samhällets väl af en för alla gemensam barndomsuppföstran. Då nämnda anföranden ej blifvit refererade, men några af mina vänner ansett, att de möjligen kunde göra någon nytta i det nu pågående meningsbytet, har jag trott mig böra på detta sätt offentliggöra innehållet af det senare bland dem.

Stockholm den 14 juli 1883.

Författaren.

INNEHÅLL.

1. Folkskolan såsom bottenskola är en tanke, som stammar från Comenius. Hans lif, lära och betydelse för vår tid.
2. Den enskildes väl kräver en naturenlig uppfostran, hvar af följer en skilnad mellan grundläggande uppfostran, som är öfvervägande allmän-mänsklig, och en därpå vidtagande, som är öfvervägande individuell.
3. Samhällets väl kräver en kulturenlig uppfostran, hvar af samma skilnad följer.
4. Individualitetsmedvetandet framträder först vid öfvergången från barndom till ungdom; barndomsuppfostran måste därför vara likartad och afse allmänt grundläggande bildning, ungdomsuppfostran åter olikartad och åsyfta särskildt individuell utbildning.
5. Folkskolan närmar sig allt mer att blifva en för alla samhällsklasser gemensam barndomsskola, meddelande allmänt grundläggande bildning. Tron på mänsklighetens förädling måste drifva till medverkan för detta måls uppnående.

I.

*En för alla samhällsklasser gemensam barn-
domsskola* — den tanken är ej från i går, ej
upprunnen i någon inbillningssjuk drömmares
oroliga hjärna, den är 250 år gammal och stam-
mar från ingen mindre än uppfostringslärans
fader, Comenius.

I midten af 1400-talet bildades i Böhmen en för-
samling, bestående af de mest trofasta kvarlevorna af
Hus förföljde tillhängare. Under namnet den böhmiska
brödramenigheten eller Kristi lags bröder grundade de
ett samfund, där Kristi kärlekslag om att älska sin
broder som sig själf skulle vara mer, än ett tomt ljud.
Hvad de ville var mindre nya skiljeläror, än ett nytt
lif. I den fördärfvade katolska kyrkan med dess skil-
nader i makt och rang, dess njutningslystnad och för-
tryck, sågo de blott en vrångbild af Guds rike på
jorden; i motsats härtill uppstälde de som sitt mål
att genom efterlikning af den apostoliska kyrkoförfatt-
ningen och kyrkotukten förnya hela samhällslifvet i
kristendomens ande. Detta uppsåt fullföljde de ock
med så brinnande allvar, att knappast någon försam-
ling till den grad som de lyckats att låta kristendo-
mens grundsatser genomtränga lefvernet. De blodiga
förföljelser, som de måste undergå, luttrade dem blott
ännu mer; och ehuru de ofta måste sticka sig undan

i skogar och hålor, växte deras antal så, att de i början af 1500-talet hade 200 församlingar på skilda ställen i Böhmen och Mähren.

Till denna böhmisk-mähriska brödramenighet hörde ock en mjölnare Martin, som efter sin födelseby Komne i Mähren antagit namnet Komensky och i slutet af 1500-talet var bosatt i staden Ungarisch Brod i Mähren, nära ungarska gränsen. Där, eller i det närliggande Nivnitz, föddes honom den 28 mars 1592 sonen Johann Amos Komensky eller, som han med den då för tiden hos boklärde män vanliga latiniseringen af namn kallade sig, Comenius.

Vid 10 års ålder faderlös, bestämdes han af sin förmyndare för något handtverk; med svårighet och först vid 16 års ålder lyckades han få följa sin håg för studier. På denna tidiga erfarenhet hvilade två af grundvalarna för hans uppfostringslära: att ingen *bör* från barndomen förutbestämmas för någon viss lefnadsriktning och att ingen heller *behöfver* det; Comenius, som först vid 16 års ålder inträdde i lärdomsskolan, blef inom kort ett under af lärdom, som i sig innefattade så godt som hela den tidens vetande. — Efter att hafva genomgått latinskolan, studerat vid gymnasiet i Herborn och högskolan i Heidelberg samt en tid uppehållit sig i Amsterdam och i England, återvände han till församlingen i Mähren samt blef där vid 22 års ålder skolföreståndare och fyra år senare därjämte prest. Kort förut hade den ryktbare Wolfgang Ratke på valdagen i Frankfurt 1612 framlagt sin stora plan till en förbättring af undervisningsväsendet, och hans tankar, bland hvilka äfven var den, som kräfde *undervisningens utsträckning till alla samhällsklasser och till båda könen*, gjorde på den unge Comenius ett så djupt intryck, att han kände sig kallad till pedagogisk reformator. — I fred och lugn fick han emellertid ej fullfölja sitt värf. Efter slaget på Hvita bärget 1620 blef hans bostad plundrad och bränd af de katolska

trupperna, hans stora skatter af böcker och handskrifter gingo upp i lågor, och han själf måste gömma sig undan. Till följd af kejsar Ferdinands förnyade utvisningsbud mot de protestantiska presterna, nödgades han slutligen med en del af sin menighet söka sig ett nytt hem i Polen, hos den brödraförsamling, som bodde i Lissa. Här blef han anställd vid gymnasiet, först såsom lärare, sedan som föreståndare; dessutom valdes han inom kort af församlingen till en af dess älste. Det var här han skref »Språkens upplåtna port» samt den »Stora uppfostringsläran eller konsten att gifva alla en allmän bildning». Af dessa arbeten vann det förre hos samtiden ett så oerhördt bifall, att det öfversattes på tolf europeiska och fyra asiatiska språk. Det senare åter bildar för all framtid hörnstenen i pedagogikens vetenskap; det skrefs ursprungligen på böhmiska, men sändes af Comenius i en latinsk öfversättning till Sverige.

I vårt land var man vid denna tid ifrigt intresserad för en förbättring af läroverken, hvilka hittills nästan uteslutande varit prestbildningsanstalter. Såväl Gustaf Adolf som Johan Skytte och Axel Oxenstjerna önskade en genomgripande omdaning. Först såg man i Ratke den, som skulle görat, och rikskansleren sökte få honom till Sverige, men medan man ännu underhandlade med honom härom, dog han. Man vände sig då 1638 till Comenius med inbjudning att komma öfver och reformera skolväsendet i vårt land, hvilken inbjudning han likväl för tillfället ej antog. Efter att i samma ärende af parlamentet blifvit kallad till England, men för det då utbrytande borgerliga krigets skull intet kunnat uträtta, begaf han sig emellertid 1641 på uppmaning af sin vän och frikostige gynnare, den då i Norrköping bosatte Louis de Geer till Sverige och hade där vidlyftiga rådplägingar med såväl honom, som Axel Oxenstjerna, Johan Skytte och Johannes Matthiæ. Sedan han afböjt den senares förslag att

helt och hållet flytta till Sverge, beslöts äntligen, att han skulle bosätta sig i den närmast hans församling liggande svenska staden Elbing och med understöd från Sverge tills vidare ägna sig odeladt åt författandet af undervisningsböcker, afsedda för vårt lands skolor. Det var under dessa år, han bland annat utarbetade sin »Nya språkmetod», hvilken han 1646 förde öfver till Sverge och af en särskild, därtill utsedd nämnd fick granskad och gillad. Efter att förgäfvets hafva sökt förmå Axel Oxenstjerna att vid Vestfaliska freden genomdrifva religionsfrihet i Böhmen, och sedan han af brödraförsamlingen blifvit utsedd till dess biskop, återvände han emellertid till Lissa 1648. Ett par år senare kallades han af furst Rakoczy till Ungarn för att där verkliggöra sina uppfostringsplaner, men de lärare, som skulle biträda honom, voro odugliga, och inom kort dog hans gynnare. Ånyo återkommen till Polen drabbades han af svåra olyckor. Under det förbitterade kriget mot Sverge, hade katolikernas hat mot alla evangeliskt troende upplammat allt mer; när därför Karl Gustaf 1656 drog sina trupper från Lissa, intogo och plundrade polackarne staden, beröfvade Comenius all hans egendom och alla hans skrifter, skingrade för alltid den böhmisk-mähriska brödramenigheten och dref dess siste biskop ånyo ut på vandring. Någon tid uppehållande sig i den då svenska staden Stettin och i Hamburg, bosatte han sig omsider i Amsterdam, där han efter en stormfull lefnad slutligen fick njuta en sorgfri ålderdom, omgifven af lika tänkande och lika troende, till det sista sysselsatt med undervisning och skriftställareverksamhet. Här utgaf han 1657 med understöd af sin gamle väns son, Lorenz de Geer, sina »Samlade pedagogiska arbeten». Nära 80 år gammal slutade han ock här sin välsignelserika verksamhet den 15 november 1671.

Till hvilken åskådning hade nu denna nitälskande, rastlöst verksamme och mycket pröfvade man kommit?

En kort redogörelse härför utgör den bästa inledning till behandlingen af vår tids djupaste fråga, den om jämlikhet i uppfostran.

Comenius sätter uppfostrans mål däri, att det hos människan såsom möjlighet inneboende gudsbelätet äfven varder en verklighet, att hennes anlag och krafter så utdanas, att hon kan fylla sin genom dem utpekade bestämmelse, att hvarje människa blir just det, som Gud med henne afsett.

Uppfostran måste därför omfatta hela människan, både kropp och själ; och den måste i lika hög grad vara nödvändig för alla, af hvad kön, börd eller förmögenhetsomständigheter de ock må vara. »Hvar och en till människa född är född till samma mål, det att vara människa d. ä. en tänkande varelse, beherskande andra varelser och bärande prägeln af sin skapare. Hos Gud gäller intet anseende till personen. Människorna må i sina särskilda anlag skilja sig aldrig så mycket från hvarandra — i grunden hafva de dock alla samma mänskliga och med samma gåfvor utrustade natur. Mot samma mål af vishet, sedlighet och fromhet skola de alla föras». Samma tillfälle till utbildning af denna sin natur bör ock därför erbjudas alla. »Icke blott de rikares eller förnämares barn, utan alla i lika grad, adliga och borgerliga, rika och fattiga, gossar och flickor, barn i stora och små städer, i köpingar och byar — alla böra bringas till skolan». Hvarken barnens kön

eller börd eller föräldrarnas lefnadsställning får göra någon skilnad. »Man kan icke förebära någon antaglig grund, hvarför det kvinliga könet skulle utestängas från sökandet efter bildning. Det har samma mänskliga natur och samma mänskliga värde, som det manliga, är utrustadt med en lika bildbar ande, i många tillfällen med en bättre, kan höja sig till lika stora företag och har utan tvifvel en inflytelserik ställning i samhället. — — — Om nu någon ville fråga: huru skulle det gå, om handtverkarne, småbönderna, lastdragarne, ja t. o. m. kvinnorna blefve bildade? så svarar jag: jo, om denna allmänna barndomsundervisning anordnades på det rätta sättet, så skulle det gå så, att hädanefter ingen skulle under sitt arbete sakna ämne för goda och sunda tankar». — Särskildt vände sig Comenius mot den af de fleste skolmän förordade seden att från de tidigaste åren förutbestämma barnet till den eller den lefnadsställningen och att redan vid 6 års ålder sätta en för studier bestämd gosse in i den lärda skolan. Han säger härom: »Några äro motståndare till min åsigt, att alla skola under barndomen gå i folkskolan. Dit skulle man efter deras mening skicka endast flickorna samt de gossar, som i framtiden komma att egna sig åt kroppsarbete; de gossar åter, som skola gå vidare i studier, borde man sända omedelbart till gymnasierna. Jag är af en annan åsigt. Ty för det första åsyftar jag en allmän bildning för alla till människor födda

i allt hvad mänskligt är. Så länge alla kunna bildas tillsammans, böra de ock bildas tillsammans, på det alla må inbördes lifva och sporra hvarandra. För det andra vill jag, att alla blifva uppfostrade till alla dygder, äfven till anspråkslöshet, endrägt och ömsesidig tjänstvillighet. Därför bör man ej så tidigt skilja barnen från hvarandra och gifva somliga tillfälle att betrakta sig själfva med välbehag och andra med förakt. För det tredje är det ännu mycket för tidigt att vid barnets sjätte år vilja bestämma, åt hvilket yrke det skall ägna sig eller om det lämpar sig för vetenskaplig verksamhet. Ty vid den åldern visa sig hvarken andens krafter eller själslifvets riktning, under det vid en senare tidpunkt båda bättre träda i dagen. — — — Till hvilken lefnadsställning den gudomliga försynen bestämt den ena eller andra människan är oss icke bekant. Det är icke de rikares eller förnämares barn allena, som äro kallade till vidsträcktare bildning och högre samhällsställning. Vinden blåser hvart den vill: hos Gud gäller intet anseende till personen. För den offentliga uppfostran bör ock samma lag gälla.»

På grund häraf kräfver Comenius en för hela folket likartad barndomsundervisning, genom hvilken en allmän förberedelse för alla lefnadsriktningar kan under barndomen gifvas åt alla, och på hvilken all högre undervisning sedan kan bygga vidare. Han skiljer med af-

seende på undervisningen mellan fyra olika åldersskeden och fyra därefter lämpade uppfostningsanstalter: *Schola materna* (Modersskolan) eller *Schola infantiae* (Småbarnsskolan), *Schola vernacula* (den inhemska, fosterländska, folkliga skolan, Modersmålets skola, Folkskolan), *Schola latina* (Latinskolan) samt *Academia* (Högskolan). Under småbarnsåldern, som omfattar ungefär de sex första lefnadsåren, tillhör människan *Modersskolan* d. v. s. hemmet, der hennes första kroppsliga och andliga utveckling sker under moderns omedelbara vård och tillsyn. Under den därpå följande egentliga barnåldern till omkring tolfte året böra alla besöka *Folkskolan*, hvaraf en bör finnas i hvarje församling. Under denna ålder bör, enligt Comenius, intet annat språk än modersmålet läras; liksom öfver hufvud taget inga andra ämnen böra i barndomsskolan ingå, än de, som för hvar och en äro gagneliga och värderika, huru än hans lif i framtiden må gestalta sig. »Så långt måste alla barns bildningsgång öfverensstämman». Folkskolan skall vara en gemensam bottenskola för alla. Först sedan den blifvit genomgången, borde de olika begåfningarna fortgå hvar och en i sin särskilda riktning, de flesta till praktiska sysselsättningar, andra åter till högre undervisningsanstalter. Där skulle de inhämta, hvad som då för tiden utgjorde eller var ett vilkor för högre bildning, bland annat naturligtvis latin, som under detta tidehvarf var det inom vetenskapen allena-herskande

tungomålet. För detta ändamål borde i hvarje stad finnas en *latinskola*, i hvarje rike en *akademi*.

Det är grundtanken i detta Comenii system, en för alla gemensam barndomsskola, som det i närvarande tid gäller att i vårt land få erkänd och gjord till en verklighet. Men det går härmed, som det alltid gått med det stora i världen: Comenius själf är död för mer än 200 år sedan, han kan icke längre vålla någon ofrid, och hans namn kan därför hvarje skolman bära på läpparna. Men hans *tankar* äro icke döda, de hota att spränga det skal af doktriner, som vill instänga vår tids skollif inom en svunnen tids utlefvade former, de äro farliga, dem bör man (så synes ofta tankegången vara) söka att af alla krafter mota, hvilket bäst kan ske genom att stämpla dem som opraktiska, idealistiska drömmier.

II.

Om man blickar tillbaka på pedagogikens historia, skall man snart finna, att det är ett och samma kraf, som frambragt alla de stora omdaningarna i uppfostringsväsendet, en och samma fana, kring hvilken alla de store tänkarne slutit sig tillhopa, ett och samma härrop, under hvilket de alla dragit i striden: låtom oss återgå till naturen, till människonaturen, till *barnanaturen!*

Alla hafva yrkat, att uppfostraren skall känna och tjäna naturen, att uppfostran skall vara *naturenlig*.

Några korta utdrag skola till fyllest visa detta.

Redan hos Montaigne heter det: Barnet måste uppfostras naturenligt, d. v. s. man måste utforska dess *naturliga anlag och böjelser* samt i enlighet därmed ordna dess behandling. — Ratkes första grundsats var: *Allting i enlighet med naturens egen ordning och utveckling*. Allt meddelande och inlärande, som strider mot och våldsamt ingriper i naturen, skadar och försvagar densamma. — Comenius säger: Konsten mäktar intet utan att *följa naturen*; uppfostraren är, likasom läkaren, blott *naturens hjälpare*, icke dess herre. — Locke betonar framför allt, att man måste utforska lär-

jungens egendomliga *natur* och lämpa uppfostran och undervisningen efter hans särskilda anlag. — Rousseau sätter *barnets naturliga utveckling enligt dess medfödda anlag* såsom uppfostrans mål. Våra uppfostrare äro naturen, människorna och tingen. Uppfostran genom naturen är den inre utvecklingen af våra krafter och organer; uppfostran genom människorna visar oss det bruk, vi kunna göra af denna utveckling; uppfostran genom tingen är, hvad vi genom egen erfarenhet lära af de oss påverkande föremålen. Blott där dessa tre uppfostrande makter verka i samklang, är uppfostran på rätta vägen stadd. Öfver naturens utveckling äro vi ej herrar; därför böra ock de båda andra inflytelseerna träda i dess tjänst, så att hela uppfostran verkar *i enlighet med naturen*. Enligt Rousseaus mening böra barnen uppfostras, visserligen icke till »naturmänniskor» d. v. s. vildar, men på ett så naturenligt sätt som möjligt. Betydelsen af hans ryktbara uppfostringsroman Emile har ock Göthe träffande angifvit, då han kallar den ett *uppfostrans naturevangelium*. Den väckelse, som därmed åstadkoms inom hela den bildade samtiden, var så öfvervældigande, att den stora lösen han utdelade sedan aldrig förstummats. — Filantropisterna upprepade och sökte delvis förverkliga hans tankar. Basedows undervisningsplan skulle *i en naturlig ordning följa den sig utvecklande naturen*. — Niemeyer säger: Grundlagarna för uppfostran hvila på *människonaturens egna lagar* och på människans däri-genom bestämda andliga utvecklings- och bildnings-gång. — När den gamle Pestalozzi, blickande tillbaka på sin långa och rastlösa verksamhet, frågar sig själf, hvad han därmed uträttat, så har han svaret nära till hands. Han hade i sina efterföljares sinnen djupt inpräglad den sanningen, att *grundlagen och rättesnöret för all uppfostran och undervisning måste sökas i människonaturen själf*, att den mänskliga utvecklingen i kraft af sitt väsende är underkastad vissa fasta och allmänna

lagar, att uppfostran ingenstädes får göra något emot naturen, utan allt blott i öfverensstämmelse därmed, och att det således är pedagogikens uppgift att uppsöka dessa naturlagar och ur dem härleda den enda sanna d. ä. den enda naturliga uppfostrings- och undervisningsmetoden. Det finnes, säger han, blott en enda god metod: den, som helt och hållet hvilar på naturens eviga lagar. Utan vördnad för *den gudomliga ordningen i människonaturens egen utveckling* är ingen uppfostringskonst, ingen utbildning till sann mänsklighet tänkbar eller möjlig.» — Diesterweg ansluter sig helt och hållet till samma åskådning: Pedagogiken visar, och alla verkliga pedagogers uttalanden öfverensstämma däruti, att uppfostran blott då lyckas, när uppfostraren är fylld af vördnad för naturen i allmänhet och af *djup vördnad för människonaturen* i synnerhet. Såsom de första och väsentligaste grundlagarne för undervisning uppställer han därför: 1) Undervisa *naturenligt!* 2) Rätta din undervisning efter *lärjungens naturliga utvecklingsskeden!* — Och hvilket mål är det, som Fröbel med sitt uppfostringssystem ville nå? Alldeles detsamma: det är barnets *naturenliga utveckling*. — Af samma orsak var det, som Herbart lade vetenskapen om *människans andliga natur* till grund för uppfostran: Först genom psykologien får undervisningen säkerhet och sammanhang, uppfostringsverksamheten enhet och ändamålsenlighet. — Hans store efterföljare Beneke säger: Naturen lämpar sig blott då efter människan, när människan först *lämpar sig efter naturen*. Dennas ordning bör uppfostraren ej söka rubba. — Dittes, för närvarande Tysklands främste man på folkskolans område, yttrar om samma ämne: Uppfostran skall vara *naturens hjälpare och tjänare*, såväl med afseende på det andliga, som det fysiska lifvet. Kännedomen om människonaturen är kärnan och ledstjärnan i all pedagogisk bildning, och vördnad för människonaturen är samvetet i all pedagogisk verksamhet. —

Den skolrörelse, som i Danmark och Norge burit så rika frukter och som ej håller i vårt land varit utan inflytelse, har samma ursprung. Grundtvigs skoletanker hvilat på den grundtvigske psykologi, på hans uppfattning af *menneskenaturens grundlove*, och Kolds syfte var att få undervisningen *afpassat efter börnenes evner og trang*. — Klarast har dock allmängiltigheten af denna grundsats blifvit ådagalagd af den store britten, mönstret för vår tids tänkare, Herbert Spencer. Efter att hafva uppräknat de viktigaste framstegen i undervisningssättet under den senare tiden fortsätter han: »Hvilket är nu det gemensamma kännetecknet på alla dessa förändringar? Är det ej en allt mer tilltagande öfverensstämmelse med *naturens* förfaringssätt? Att man uppgifvit all tanke på att »drifva» barnet (något hvaremot naturen uppreser sig) och använder de första åren till lemmarnes och de yttre sinnenas öfvande visar detta. Att utanlexornas plats intagits af muntligt och praktiskt meddelade lärdomar — — visar detta. Att reglers inlärande kommit ur bruk — — visar detsamma. Åskådningsmetodens införande har samma orsak. Att de första vetenskapliga begreppen inhämtas i konkret i stället för abstrakt form tyder äfven härpå. Och framför allt visar sig denna sträfvan genom bemödandena i olika riktningar att framställa kunskapen i en lockande form och sålunda göra inhämtandet därpå nöjsamt. Ty, om det är *naturens* ordning att bland alla varelser låta den tillfredsställelse, som följer på uppfyllandet af vissa pligter, utgöra en äggelse att fullgöra dessa — — så framgår därpå, att, då vi välja den ämnenas följd och de undervisningssätt, hvilka mest intressera lärjungen, åtlyda vi *naturens* föreskrifter och rätta oss i vårt tillvägagående efter livvets lagar. Alltså äro vi då inne på den stora kungsvägen till den af Pestalozzi redan länge sedan uttalade läran, att, såväl med afseende på ordningsföljd som metoder, *uppföstran bör rätta sig efter lagarna för den andliga*

utvecklingens naturliga förlopp — att det fins en viss följd, hvori förmögenheterna af sig själfva utveckla sig, och ett visst slags kunskap, som hvar och en af dem under sin utveckling behöfver, samt att det tillkommer oss att taga reda på denna följd och erbjuda denna kunskap. Alla de förbättringar, som ofvan blifvit antydda, utgöra blott särskilda tillämpningar af denna allmänna grundsats. En viss dunkel förnimmelse däraf gör sig nu för tiden gällande bland lärare, och i pedagogiska arbeten ifrar man dagligen allt mera för densamma. — — Likasom i läkekonsten den gamla våldsamma behandlingen lemnat rum för en varsam och ofta för intet annat än en naturlig lefnadsordning — — så finna vi med afseende på uppfostran, att framgång endast därigenom står att vinna, att vi låta våra mått och steg tjäna den naturliga utveckling, som alla andliga varelser under sitt fortskridande till mognad genomgå.»

Hvad uppfostraren har att göra, är således ej att för sina yttre godtyckliga ändamål omstöpa lärjungens natur i en viss form; han skall blott vara denna naturs vise och varsamme hjälpare. Likasom kroppens utveckling försigår af sig själf i en på förhand gifven ordning, hvilken genom sådana barbariska åtgärder som lindning och sammanprässning väl kan missriktas men icke omkastas, så utvecklar sig äfven själen af sig själf i den ordningsföljd, som bestämmes af dess egen natur. Nu är det en allmän lifvets lag, att ju högre en varelse står i de lefvande väsendenas kedja, ju längre är den utveckling, han måste genomgå, innan han hinner sin mognad, och ju längre är den tid, han måste stå i beroende af sitt ursprung, innan

han vinner full själfständighet. För alla lägre organismer är lifvets förberedelsetid ingen eller ringa; för de högre blir den allt långvarigare, ju mera mångfaldigt och sammansatt deras lif är. Människan, såsom det högsta af alla jordiska väsenden, står länge i det innerligaste samband med sitt närmaste ursprung och erhåller från detsamma alla de yttre villkor, hennes natur för sin utveckling behöfver: värme, näring och skydd; först 15—20 år efter sin födelse är hon vanligen för sitt fysiska uppehälle fullt själfständig. Så ock med själens utveckling. Hvarje högre varelse, och i främsta rummet människan, står länge i detta afseende i beroende af sin omgifning. Under en lång tid mottager hon den andliga näringen, liksom den kroppsliga, från andra. De föremål, hvilka i själen skola väcka de första förnimmelserna af motstånd, ljus, ljud, antal, likhet och olikhet o. s. v., kan barnet ej skaffa sig själf; alla de yttre villkoren för dess föreställnings-, känslor- och vilje-lif måste tillföras detsamma utifrån; det språk, som förmedlar allt högre själslif, tillägnar det sig likaledes från sina närmaste. Men likasom man, vid tillhandahållande af hvad barnet för sitt kroppsliga lif behöfver, icke söker påtvinga detsamma någon viss yttre form eller inre kroppsbeskaffenhet, utan i förtroende till naturen låter denna gå sin lagbundna gång, nöjd med att tillfredsställa dess kraf och skydda den för störande inflytelser, så måste man ock vid

den andliga uppfostran noga vakta sig att medelbart eller omedelbart ingripa i själsutvecklingens naturliga förlopp. Uppfostrans konst är ej att genom modellering eller tillhuggning gifva människonaturen den form, som man för sig *uppgjort*, utan att underlätta dess *egen* själfständiga utveckling genom att lämpa sig efter denna och vid hvarje skede därpå tillse, att de just då erforderliga villkoren äro för handen. Uppfostrans *konst* har således sin nödvändiga förutsättning i en uppfostrans *vetenskap*, som lärar oss, hurudan människoandens ursprungliga natur är, och huru dess normala utveckling försiggår.

Somliga hafva föreställt sig människoanden vid födelsen såsom en oskrifven tafla, hvilken först genom intrycken från den yttre världen får någon bestämd prägel, och i hvilken man därför kan rista ungefär hvad man vill. Detta strider emellertid mot erfarenheten, som visar, att likaväl som vi ärfva en viss kroppslig beskaffenhet, likaväl ärfva vi ock en viss andlig organisation, och att det är denna, som i enlighet med sin natur ordnar och bearbetar intrycken samt ytterst bestämmer våra känslor och handlingar.

Nästan lika falsk är den tron, att vi skulle komma till världen med alldeles *samma* själsbeskaffenhet, den ena på ett hår liknande den andra, och att alla olikheter mellan människorna således vore att tillskrifva olika inflytelser från

omgifningen, olika uppfostran i detta ords vidsträcktaste bemärkelse. Lika litet som vi inträda i lifvet med en kroppslig natur, som i ett och allt är densamma hos oss alla, lika litet födas vi ock med en i alla enskildheter likartad andlig organisation. Människan har, innan hon uppträder såsom en själfständig lifsenhet, ingått i en annan lifsenhet, *af* hvilken och *genom* hvilken hon på tusen dolda och underfulla vägar såsom arf mottagit föregående slägters kroppsliga och själsliga drag, hvilka i sin samlade helhet gifvit henne den utmärkande egendomlighet, som kallas *individualitet*. Dennas innersta väsende och yttersta ursprung är oss visserligen en lönlighet, men dess tillvaro ända från födelsen är ett sakförhållande. Erfarenheten visar, att vi ärfva en stor del af våra fysiska egenskaper, våra instinkter och sinnesförmågor, våra rådande själsstämningar och temperament, i allmänhet det djupaste och varaktigaste i vår natur. Vi begynna vår individuella tillvaro med en viss gifven individuell *organisation*, vissa gifna inre livsvillkor, och vår utveckling åstadkommes genom en växelverkan mellan dessa och de yttre livsvillkor, hvarmed vår omgifning träder oss till mötes. Utvecklingens uppgift är att få dessa två att sammanstämman, att lämpa oss efter förhållandenas kraf och att omgestalta *förhållandena* efter vårt inres kraf. Lifvets fullkomlighet eller ofullkomlighet beror på, i hvad mån detta går för sig. Där motsatsen mellan vår indivi-

dualitet och vår lefnadsställning är för stor, där finna vi oss i besittning af sådana förmögenheter, som icke passa till våra villkor och icke under dem kunna finna någon användning, under det vi däremot sakna sådana, som vi under de gifna omständigheterna nödvändigt behöfva, och i detta fall går vår natur under eller blir missriktad och vanskapat. Äger däremot i det hufvudsakliga en öfverensstämmelse rum mellan vår individualitet och våra förhållanden, så utvecklas vår natur efter sin egen inneboende lag, och den harmoni, som då genomklingar vårt lif, är hvad vi kalla lycka.

Skulle det således gifvas ett uppfostrings-system, som trodde sig om att utbilda hvem som helst till ungefär hvad som helst och utan hänsyn till den enskildes individualitet sökte inpassa honom i en förut godtyckligt bestämd lefnadsställning — då vore detta det mest olycksbringande och människofientliga, som tänkas kunde. Eftersträfvat man däremot en uppfostran, som länder mänskligheten till lycka och gagn, då måste man inrätta den så, att den icke kränker och förkrymper, utan hjälper och utvecklar individualiteten.

Förhölle det sig nu så, att vår naturs egenomlighet genast från födelsen visade sig klar och otvetydig, att våra anlag och krafter redan från den tidigaste åldern pekade i en viss, noga bestämd riktning, då skulle det förmodligen vara rättast att genast införa det späda barnet på

dess särskilda lefnadsbana och gifva det en uppfostran, som passade för dess särskilda lefnadsuppgift, t. ex. genom att så tidigt som möjligt inlära det ett bestämdt yrke eller insätta det i en fackskola, hvilken enkom afsåge att förbereda till detta. Därigenom skulle man på bästa sätt hafva tillgodosett såväl dess eget, som ock hela samhällets intresse.

Men den allra minsta människokänedom visar, att så ej är fallet. Vore människan redan från början en fullfärdig individualitet, en karaktär, så skulle ingen *förberedelse* för lifvet, ingen *barndom* finnas till. Visserligen har redan barnanaturen sina individuella hufvuddrag gifna, men dessa äro ännu så obestämda och allmänna, så litet framträdande, att många år förflyta, innan de med full säkerhet kunna urskiljas, vare sig af barnet själf eller af dess närmaste. De kroppsliga och själsliga egendommigheter, som vid äldre år så tydligt träda i dagen och så skarpt skilja människorna från hvarandra, hafva vid unga år långt ifrån samma bestämdhet. Vill man undvika, att låta uppfostran göra våld på naturen, så måste man noga akta därpå, att barnets sinnesart ännu ej är fullt bestämd, dess däraf beroende lefnadsriktning således för oss ej klart skönjbar. Skarpt utpräglad individualitet är ej utvecklingens *begynnelse*, utan dess *mål*. Utveckling betyder nämligen intet annat än öfvergång från ett osammanhängande, obestämdt och mera likartadt

tillstånd till ett sammanhängande, bestämdt fördeladt och tydligen olikartadt tillstånd d. v. s. den är detsamma som artikulering, differentiering, *fortskridande individualisering*.*

* Detta gäller både inom naturens och människans värld.

Enligt denna lag har t. ex. vår solvärlds utveckling försiggått. De ämnen, hvaraf den består, voro till en början utan inbördes sammanhang spridda i en likartad massa utan bestämd yttre form eller inre byggnad. Det är genom en fortgående artikulering och individualisering, som den nuvarande rika mångfalden och det stränga sammanhanget kommit till stånd (massans sammandragning, afsöndring af ringar, dessas bristning, ny ringbildning och bristning o. s. v.) — Därpå har vår jord undergått samma förlopp. I den ursprungligen likartade massan framträdde efter hand en hel mängd åtskilnader: mellan den flytande kärnan och den fasta skorpan, mellan dennas olika lager, mellan land och haf, höjder och dalar, heta, milda och kalla bälten o. s. v. — Samma utvecklingsgång finna vi ock inom växtens och djurets lif. Genom en framskridande individualisering utvecklar sig ur den jämförelsevis likartade grodden en rik mångfald af delar, hvilkas olikhet blir allt skarpare utpräglad, men hvilkas beroende af hvarandra i samma mån också blir allt innerligare. — Äfven för sjäslifvets utveckling gäller samma lag. Under den allra första tiden af vårt lif äro våra själsyttringar spridda och utan sträng förbindelse med hvarandra; det späda barnet är till en början icke *ett »jag»*, utan *flere*. Först under utvecklingens gång inträder sammanhang och fördelning i den ursprungliga förvirringen, det likartade samlar sig, det olikartade söndras, en åtskilnad uppkommer mellan de olika slagen af sinnesintryck, mellan förnimmelserna från den yttre och den inre världen, mellan föreställning, känsla och vilja o. s. v. — På lika sätt försiggår ock samhällslifvets utveckling. Från en ursprungligen likartad begynnelse har mänskligheten under sin utbredning på jorden fördelat sig i en allt

Hvarje nytt slägte, som födes till världen, innesluter visserligen en hel mängd olika skiftningar i anlag och begåfning, men är i det hela taget ännu *jämförelsevis likartadt*. De särskilda riktningar, det inom sig hyser hafva ännu ej tillräckligt gått ifrån hvarandra, för att hvars och ens egendomlighet skulle vara klar för det egna medvetandet eller för andras blick. Om man före den tidpunkt, då detta först kan ske, söker in-
tvinga det unga sinnet i en *viss* riktning, löper man den största fara att förfuska hela dess utveckling. Skall således vid det offentliga uppfostringsväsendets ordnande något afseende fästas vid *den enskildes lycka och väl*, så måste man, innan man för honom in på en bildningsbana, som leder fram till någon viss lefnadsställning, afbida det skede i den unga männi-

rikare mångfald af slägter, folk och tungomål, men därunder ock visat en allt starkare inre förbindelse, allt mer närmat sig det målet att utgöra en enda sammanhängande organism. — Inom det kroppsliga och andliga *arbetet* har likaledes en stigande specialisering ägt rum. I det s. k. naturtillståndet måste hvar och en själf förrätta alla de arbeten, som för hans uppehälle voro af nöden; nu har näringslivet genom arbetets fördelning utgrenat sig i en oändlighet af olika yrken och verksamheter. Äfven i politiskt afseende var samhället från början en i det närmaste likartad, löst sammanhängande massa; framåtskridandet har bestått i en allt mångsidigare fördelning och förgrening af de offentliga förrättningarna. På samma sätt företer slutligen äfven det vetenskapliga och konstnärliga arbetets utveckling en stigande individualisering, men på grund däraf äfven ett allt djupare inre beroende och sammanhang.

skans utveckling, då hennes sträfvan riktar sig åt ett bestämdt håll och hon börjar medvetet leta efter sin individuella bestämmeelse. Man måste af hänsyn härtill skilja mellan en grundläggande uppfostran, som är *öfvervägande allmän-mänsklig*, samt en därpå vidtagande, som är *öfvervägande individuell*.

III.

Den i synnerhet af Rousseau så kraftigt förfäktade grundsatsen om uppfostrans *natur-enlighet* har emellertid kommit i ett djupt vanrykte och detta hufvudsakligen genom hans eget förvållande.

Hvad som gjorde, att Rousseaus bok om uppfostran, liksom hans öfriga arbeten, frambragte en så oerhörd verkan på hans samtid och haft så djupa och omfattande följder för framtiden, är den lifsåskådning, som i dem fått ett så lågande uttryck: *personlighetens rätt till själfutveckling och själfbestämmeelse*.^{*} Detta är den höga och allvarliga grundtanke, hvilken oupphörligt och oemotståndligt genomgår allt Rousseaus kännande, tänkande och handlande. Alla hans skrifter stå med samma hårdhet och sträfhets, men ock med samma friskhet och ihärdighet i denna uppgifts tjänst. Man känner tydligen af det varmblodiga pulsslaget i hans ord

* De följande omdömena om Rousseau grunda sig delvis på framställningen hos Hettner: Franska litteraturen under adertonde århundradet, s. 313—375, hvarifrån äfven enskilda uttryck blifvit lånade.

och läror, att dessa härflyta ur djupet af hans hjärta. Därför kunde de ock tränga till djupet af andras. Hvad alla innerst kände hade hos honom gifvit sig luft. Också har knappast någon författare så mäktigt ingripit i världshistoriens gång, som drömmaren Rousseau. De innehållsdigra orden *frihet* och *jämlikhet*, som hos honom ljuda från hvarje sida, blefvo revolutionens och den nyare samhällsutvecklingens lösen; redan elfva år efter hans död kommo de Europas statsbyggnader att skaka i sina fogar. Hela det unga släktledet af banbrytare inom andens värld har gått i hans skola: Herder, Lessing, Kant, Fichte, Schiller, Göthe m. fl., i vår litteratur i synnerhet Thorild och Geijer. Inom uppfostringsväsendet har han gifvit upphovet till den omskapning, som Comenius ej kunde åstadkomma och som ännu ej är mer än börjad; Pestalozzi och hela hans skola, d. v. s. alla den nyare tidens verkliga pedagoger, hafva tagit hans grundåskådning till utgångspunkt för sina sträfvanden.

Att just han vardt det nya naturevangeliets apostel, kan till en del förklaras ur hans lefnadsomständigheter. En djup, ursprunglig natur, en folkets son med varm känsla för de små och förtryckta, med otvinglig längtan efter frihet och oberoende samt med sinnet fullt af stormande frågor, tvifvel och intressen, hade han genom förhållandenas makt tvungits att bära betjänt-livreet och att ödmjukt samman-

prässa och böja sig inför tomma hufvuden. Efter en äfventyrlig, enslig, åt honom själf öfverlemnad ynglingaålder hade han äntligen vunnit inträde i de bildade samhällskretsarna. Länges hade han trånat efter deras kultur; nu står han midt i dess lifligaste strömdrag, han vill näras och styrkas däraf. Men skänker den honom, hvad han önskade och hoppades? Äro den frihet och det oberoende, hvartill han i sitt hjärta bär idealet, tänkbara och möjliga i detta stelnade kastsamhälle, där de styrande vunnit sin ställning blott genom den tillfälliga börd, icke genom någon sin klokhets och kraft? Kunna den kultur och det samfund, som hämma och förtrampa människornas af Gud gifna natur, vara till sann välsignelse?

Rousseau svarade nej. Hans Frankrike var nämligen Frankrike före revolutionen d. v. s. ett samhälle styrdt af utsväfvande krönte rouéer, af deras fräcka gunstlingar och mätresser, af en skamlös och lättfärdig adel, inom hvilken rikedom, inflytelse och yppighet gingo i arf tillsamman med öfversitteri, snikenhet och andlig vanmakt, ett samfund, som t. o. m. den konservativaste i våra dagar skulle sky såsom en rövarekula. Man kan göra sig en svag föreställning om dess naturvidrighet, då man tänker på den härskara af nya, lifskraftiga förmågor, som genom den stora omstörtningen blefvo frigjorda, och som utan den skulle varit dömda

att krympa och förtvina bland den stora förtrampade massan*.

Med den sjukligt öfverdrifna känslighet och skygghet för lifvets missljud och brytningar, som var Rousseaus sarmärke, måste han i förtviflan resa sig upp mot ett samhällslif, som förtrycker, och en kultur, som förvrider mänsklighet. I samhälls- och kulturfientlig harm ropar han därför på återgång till naturtillståndet. »Rousseaus lidelsefulla känslighet», säger Schiller, »är skulden till, att han, för att så mycket snarare göra slut på stridigheterna här i världen, hellre leder mänskligheten tillbaka till naturtillståndets själlösa enformighet, än han vill se denna strid slutad genom en fullt utvecklad bildnings andrika harmoni, såväl som därtill, att han hellre vill låta konsten aldrig börja, än han vill afvakta dess fulländning, kortligen att han föredrager att nedsätta målet och ställa idealet lägre för att så mycket snarare och säkrare hinna dit». Rousseau insåg ej, att mänskligheten *just till sitt väsende är en samhällsvarelse*, att hennes natur ej kan komma till sin rätt utan växelverkan med likar, att svårigheter, *så vida de nämligen ej öfverskrida en viss gräns*, äro nödvändiga för utvecklingen, och att således

* Under ett sådant sakernas skick skulle t. ex. advokaten från Pau, som var blott två år yngre än Rousseaus »Emile», till följd af sin ofrälse börd ej ens kunnat erhålla de löjtnantsepåletter, hvilkas förvärfvande gladdade honom mer, än de tvänne kronor han sedan vann.

vännerna af ett högre och ädlare samfundslif ej böra fly till en drömd värld, där ingen strid och ingen sträfvan finnes, utan tvärt om samla sina krafter till borttagande af sådana konstlade hinder, som, i fall de få hopa sig och hårdna, blott genom våldsamma omstörtningar kunna undanröjas. Genom förbiseende häraf invecklar han sig i en väfnad af motsägelser, dunkelheter och öfverdrifter, som delvis förtagit verkan af hans ord och ställt hans stora grundsats om uppfostrans naturenlighet i en oförtjänt missskredit.

Också hafva Rousseaus efterföljare inom pedagogiken starkt och ofta framhållit, att hans uppfattning af uppfostran är ensidig och motsägende. Och det hafva de gjort med rätta. Om människonaturen i sin rena ursprunglighet kunna vi icke hafva någon verklig kunskap, ty af erfarenhet känna vi densamma endast på något visst steg af dess utveckling, och den föreställning därom, som vi kunde erhålla genom att i tanken afsöndra allt, som är en frukt af denna utveckling, skulle upplösa sig i en tom och färglös luftbild. Om sålunda vårt vetande om människonaturen svinner bort till ett intet, i fall den skall tänkas utan all utveckling, och vi därjämte känna, att utveckling icke är något annat än den fortgående individualisering, som uppkommer genom växelverkan med vår omgifning och främst med våra medmänniskor, samt att den inbördes olikhet och det ömsesidiga be-

roende, som här af följa, just äro det, som utmärker det civiliserade samhället framför det ociviliserade, så är klart, att ropet: tillbaka till naturen! i själfva verket innesluter, hvad som för Rousseau var dess motsats: fram mot kulturen! Bredvid det krafvet, att uppfostran skall vara naturenlig, har man ock tidigt uppställt det, att hon skall vara *kulturenlig*, eller, som det äfven plägar uttryckas, *tidsenlig* eller *praktisk*, d. v. s. egnad att förbereda den enskilde för hans särskilda plats i tidens kulturarbete. Hvarje nytt släktled, som ser dagen, skall nämligen inträda i det föregåendes rum och öfvertaga den oändliga mångfald af olika förrättningar, som det lemnat i arf. Ej så, som om det vore mänsklighetens hufvudsyfte att »hålla förrättningen uppe och utvidga affärerna», tillverka allt finare varor och allt större myckenheter, mångfaldiga sina uppfinningar, drifva vetenskaper och konster till den högsta fulländning och göra sina inrättningar allt mer invecklade och samman-satta. Allt detta är medel, ej mål. Samfundslifvet med dess frukter är ej till för sin egen skull, utan emedan det är ett *människonaturens behof*. Samhällets mål är rätten, nämligen hvars och ens rätt till fri utveckling af alla de goda krafter, som blifvit nedlagda i hans natur. Det är falskt att i staten se ett stort maskineri, som skall matas med individer, en ofantlig mekanism, hvari gamla tappar och hjul oupphörligen falla bort och ersättas med nya,

som instickas i deras ställe. Den är fast mer en organism, som är sammansatt af själfständiga celler, och som föryngrar sig genom att af det ständigt tillförda nya materialet utbilda nya cell-individer. Där i en mänsklig organism det fria, naturliga omloppet hämmas, och blodets ström afstänges eller ledes på konstlade vägar, där kunna de olika väfnaderna ej erhålla det särskilda slag af byggnadsämne, de hvar för sig behöfva, där bildar sig kanske vatten i hjärnan eller fibrin i ryggmärgen eller nervsubstans i benväfven eller brosk i musklerna, och organismen går sin undergång till mötes. Dess hälsa beror på, att allt kommer på sin rätta plats. Så ock med samhället. Dess olika väfnader, de särskilda samhällslagren, måste oupphörligen förnyas genom att med sig införlifva *likartade* byggnadsämnena ur det uppväxande släktets aldrig sinande ström. Där tillflödet genom konstlade medel ledes på orätta vägar, där inträda sjukdomsföreteelser inom samhällskroppen. Vill man undanröja eller förebygga dessa, måste man inrätta sig så, att om möjligt hvarje nyinträdande medlem af staten kan hitta vägen *just till den samfundsväfnad, som han efter sin art naturligen tillhör*. Skall alltså det offentliga uppfostringsväsendet hafva samhällets väl för ögonen, så får det icke hindra någon begåfning, inom hvilken klass han än blifvit född, att komma på sin rätta plats. Det sviker sin bestämmelse, om det på något

godtyckligt sätt ingriper i den naturliga utvecklingen, vare sig detta sker under förutsättningen, att ingen inneburen individualitet finnes till, och att således hvar och en kan göras till ungefär hvad som helst, blott han från början får genomgå den nödiga proceduren, eller man utgår från den motsatta lika falska meningen, att individualiteten redan under den späda barndomen är så skarpt utpräglad, att man ända ifrån begynnelsen kan afpassa uppfostran efter någon särskild, klart förutsedd lefnadsställning, något visst stånd eller yrke. *Samhällets* väl kräfver, lika mycket som den enskildes, att vid uppfostran en åtskilnad göres mellan den ålder, då de ungas krafter ännu ej samlat sig i vissa riktningar, utan utvecklingen är i det hela taget likartad för alla, samt den ålder, då medvetandet om en individuell bestämmelse gjort sitt inträde i själen och således de olika anlagen taga hvar sin riktning. Äfven från denna utgångspunkt kommer man alltså till yrkandet på åtskilnad mellan en uppfostran, som är *öfvervägande allmän-mänsklig*, och en därpå följande, som är *öfvervägande individuell*.

IV.

Men, kunde man invända, gifves det verkligen något visst lefnadsskede, under hvilket individualitets-medvetandet uppstår? Är det icke tvärt om så, att dess utveckling är så att säga jämt fördelad öfver hela lifvet från vaggan till grafven? Uppklarnar medvetandet af en individuell bestämmelse icke lika hastigt under t. ex. åldern från 3 till 8 år som under åldern från 13 till 18?

På de senare frågorna svarar erfarenheten nej.

Lika säkert som det är, att naturen aldrig gör några språng och att individualiteten ej kommer plötsligt i ett ögonblick, utan tvärt om är tillstädes redan från början, lika säkert är det ock, att utveckling aldrig sker i en enda rät linje med en alltid likformig hastighet. Naturens, människoslägtets och den enskildes lif rör sig ständigt i stora rytmiska böljeslag, afdelar sig genom en följd af *öfvergångar* eller *kriser* i tiderymder af höjning och sänkning, af starkare och svagare framåtgående. Stora personligheters lef-

nadshistorier visa nogsamt, att ju starkare och djupare de krafter äro, som röra sig i en människoande, ju starkare och djupare äro ock de kriser, som denna ande måste genomgå för att finna sig själf och komma till klarhet med sin bestämmeelse. Hos många hafva de nästan karaktären af en lång, kvalfull sjukdom, ur hvilken man emellertid (såsom ock vid kroppsliga sjukdomar stundom är fallet) utgår med stärkta krafter för att likasom börja ett nytt lif. Må man ej tro, att detta är undantag. I större eller mindre grad uppträda sådana kriser hos oss alla, ehuru visserligen de flesta aldrig låta själfmedvetandets ljus belysa de dunkla djup, där de försiggå. För hvar och en, som blickat in i sig själf, kunna dessa jäsningstider af inre oro, längtan och andlig rådvillhet icke vara okända, och han vet ock, hvilken genomgripande vigt de äga, emedan det är under dem, som själens krafter samla sig och slå in på den väg, hvilken vi sedan skola vandra till lycka eller olycka.

I detta afseende förhåller det sig på samma sätt med människans lif, som med naturens. Där finna vi ofta ganska tydliga brytningstider, t. ex. mellan dag och natt, mellan vår, sommar och höst o. s. v. I ett träd försiggår saftomloppet och nybildningsarbetet ej med ständigt samma energi. Löfsprickningen, blommornas utslagning, fruktens mognad, bladens fällande o. s. v. utmärka bestämdt olika utvecklings-

skeden. Hvad som är nyttigt för det ena af dessa, är icke nyttigt för det andra, och den trädgårdsmästare, som vid ympning, beskärning, omskolning o. d. icke tager hänsyn till dylika naturliga öfvergångar i växtens lif, har den största utsigt att misslyckas.

Så afdelar sig ock människans utveckling i vissa naturliga skeden med ganska bestämda öfvergångar dem emellan.

Det allmänna uppfattningssättet med det därpå grundade språkbruket skiljer mellan barn- domen, ungdomen, mannaåren samt ålderdomen, och både fysiologi, psykologi och pedagogik be- kräfta denna indelning. Ända ifrån den klas- siska forntiden har man varit van att skilja lif- vet i två stora tiderymder: *omyndighetsåldern*, under hvilken människan ännu såsom under- ordnad tillhör en familj och står under måls- mans ledning och vård, samt *myndighetsåldern*, under hvilken hon själf kan stifta familj och hafva myndlingar under sig. Gränsen mellan dem har i allmänhet blifvit satt där, hvarest naturen själf utpekat densamma, nämligen vid uppnåendet af den fulla fysiska mognaden. Vid denna tidpunkt har människan i allmänhet hun- nit utbildas till afgjord och varaktig kroppslig och andlig individualitet, så att hon kan fullt själfständigt öfvertaga en bestämd lefnadsställ- ning. Blott den förra af dessa åldrar kan där- för betraktas såsom en uppfostrings- eller för- beredelsetid i egentlig mening.

Inom densamma urskiljer man åter af fysiologiska grunder tvänne olika utvecklings-skeden: *barndomen* i detta ords vidsträcktaste mening, från födelsen till den begynnande fysiska mognaden (puberteten), samt **ungdomen eller ynglinga- och jungfruåldern**, därifrån till den fulla mognadens tid.

Det förra af dessa skeden visar sig åter fysiologiskt fördeladt i trenne: *dibarnsåldern* till tandsprickningen, *småbarnsåldern* till tandömsningen och den egentliga **barndomen eller goss- och flickåldern** till mognadsutvecklingens början.

Öfvergångarna mellan dessa hvarandra följande tiderymder äro i fysiologiskt afseende tydligt utmärkta och af en så genomgripande betydelse, att man hos olika vetenskapsmän finner än den ena, än den andra af dem utpekad som den allra viktigaste under människans hela lif. — Den första af dessa öfvergångar utmärkes ingalunda blott genom mjölkttändernas frambrytande, utan genom en hel mängd betydande förändringar, så väl i det yttre lefnadssättet, som i näringsorganen och nervsystemet, hvilket åter gör, att denna ålder är i hög grad ömtålig; tandsprickningens och afvänjningens tid är äfven underlifssjukdomarnas och »de nervösa åkommornas». — Lika litet som denna öfvergång är karakteriserad endast genom mjölkttändernas frambrytande, lika litet är den andra uttömmande kännetecknad genom deras fällande; detta åtföljes af en hel mängd andra förändringar, särskildt den, att *hjärnan först under denna öfvergång uppnår sitt normala omfång, hvadan hvarje öfveranstängning af densamma före denna tid lätt vållar både kroppslig och andlig ruin.* — Hvad slutligen öfvergången mellan barn-

dom och ungdom angår, så torde väl den af alla vara den i fysiologiskt afseende våldsammaste; en hel mängd kropps- och själsjukdomar, såsom bleksot, reumatism, tyfus, hysteri, epilepsi, somnambulism, mordbrandsmani o. s. v. skola ock företrädesvis hemsöka denna ålder.

De absoluta tidpunkterna för dessa öfvergångar kunna naturligtvis ej såsom allmängiltiga bestämmas. De äro något olika för det manliga och kvinnliga släktet samt för olika luftstreck, stammar och individer. Därför angifvas de ock något olika af skilda författare. I allmänhet sättes dock af fysiologerna öfvergången från dibarns- till småbarnsåldern vid slutet af första lefnadsåret, från småbarnsåldern till barndomen vid sjunde samt från barndomen till ungdomen: för flickor vid trettonde eller fjortonde, för gossar vid femtonde eller sextonde året. Mognaden anses hunnen inemot det tjugonde. — Alla dessa tidsbestämningar angifvas dock såsom blott ungefärliga och gällande den stora massan. Emellertid stämma de förunderligt väl öfverens med de indelningar, som från uråldriga tider varit gällande, t. ex. med den redan af Solon och Hippokrates uttalade samt i senare tid af Linné och andra biträdda läran, att det mänskliga lifvet afdelar sig enligt det heliga sjutalet i *en* tiderymd t. o. m. sjunde året, *en annan* t. o. m. fjortonde och *en tredje* t. o. m. tjuguförsta. Den romerska rätten skilde mellan barn under 7 år, flickor från 7 till 12 och gossar från 7 till 14 samt ungmör från 12 år till äktenskapet och ynglingar från 14 år till myndighetsåldern. Mognadsutvecklingen begynner naturligtvis under Italiens himmel tidigare än under kallare luftstreck.

För en ytlig betraktelse kan det möjligen synas underligt att vid uppfostran taga hänsyn till en så rent fysiologisk indelning. Hvad hafva väl, kunde man säga, dessa rent kroppsliga öfvergångar att göra med själens utveckling?

Ligger det måne någon *andlig* betydelse i mjölk-tändernas bortfallande eller rösthöjdens ändring vid målbrottet? Så kan dock blott den fråga, som på rent barnsligt sätt fattar själens förhållande till kroppen såsom ett blott rumligt, lokalt, jämförligt med hyresgästens till den våning han bebor. Om man från en dylik mekanisk teori vänder sig till den lefvande verkligheten, så finner man snart, att de olikheter i t. ex. lemmarnas förhållanden samt kroppens hållning och rörelsesätt, som förefinnas mellan småbarnet, gossen och ynglingen eller mellan småbarnet, flickan och ungmön, *hafva sina fulla motsvarigheter på det andliga området*. För de förra redogör fysiologien; för de senare borde sjäsläran redogöra. Men som man vet, utgör erfarenhetspsykologien en af de yngsta vetenskaperna, och hvad den hittills med säkerhet kunnat lära oss om den utmärkande skilnaden mellan människans lefnadsåldrar, är försvinnande litet. Detta rubbar dock ej vår visshet om, att en sådan verkligen *finnes*. Olikheten mellan t. ex. ljus och ljud är påtaglig äfven för den, som icke kan redogöra för någonderas väsende. Känsla och begrepp äro tydligt skilda ting, men för de flesta skulle det vara omöjligt att definiera dem. Att en naturlig olikhet finnes mellan manligt och kvinligt sjäslif, torde få draga i tvifvelsmål, och detta ehuru man ännu ej på vetenskapligt sätt kunnat visa, hvori den egentligen ligger. På samma sätt kan man mycket väl

medgifva, att de försök till karaktäristik öfver småbarnsålder, barndom, ungdom och mognadsålder, som man här och hvar finner i den pedagogiska litteraturen, icke just äro så fast grundade och allmängiltiga, och detta på samma gång man vidhåller, att nämnda åldrar dock *hafva* hvar sitt egendomliga skaplynne. Hvari detta består, måste öfverlåtas åt den fortskridande forskningen att utreda, och när i framtiden pedagogiken blir hvad den bör vara, nämligen en på rön och försök bygd vetenskap och konst, då komma helt visst skolmännens iakttagelser i detta fall att utgöra grunden för en dylik karaktäristik. Till dess kan det emellertid vara nog att hålla sig till själfva sakförhållandet såsom varande af alla erkänt, om ej teoretiskt, så dock praktiskt. Den allmänna uppfattningen har alltid betraktat småbarnsåldern såsom åskådningens, sagans och lekens gyllene tid och under den samma låtit barnet odeladt tillhöra hemmet. Den egentliga barndomen har ansetts såsom en lifvets allmänna förberedelsetid, under hvilken man låtit barnen stanna i skolan, så vida nämligen ej den bistra, obevekliga nöden, mot hvilken hvarken sanna eller falska system hjälpa, tvungit föräldrarna att i förtid sända sina små på ännu ej fullbildade vingar ut i matsträfvets kalla rymder. Öfvergången till ungdomen är emellertid af alla brytningar den, som tydligast fallit folkmedvetandet i ögonen. Den kroppsliga och andliga otymplighet och råhet, som är

en följd af den då pågående inre jäsningen, har t. o. m. fått sitt särskilda språkliga uttryck; det är nämligen under dessa år gossen får heta slyngel och lymmel, flickan slyna eller slinka.* Till begynnelsen af ungdomsåldern har kyrkan förlagt konfirmationen, från hvilken hon räknar de unga såsom sina medvetna medlemmar. Staten tillskrifver dem från denna tid egen juridisk ansvarighet. Vid samma ålder anses man ock i allmänhet mogen att på egen hand *för-söka* sin håg och sina krafter i något visst yrke, ehuru man först vid myndighetstiden af lag och sed betraktas såsom nog stadgad att kunna fullt *själfständigt* fylla en bestämd lefnadsställning.

För denna undersöknings syfte torde vara nog att fasthålla två af dessa öfvergångar såsom för uppfostraren af utomordentlig vikt, nämligen den som *inleder* och den som *afslutar* den egentliga barndomen. Den förra, som enligt läkares utsaga inträffar ungefär vid det sjunde året, utmärkes i pedagogiskt afseende däraf, att en ordnad undervisning först vid denna tidpunkt kan begynna. Den andra, som infaller omkring det fjortonde året, kännetecknas åter därigenom, att håg och krafter vanligen först nu samla sig i den genom naturanlagen utpekade riktningen, att individualiteten först nu afgjort bryter igenom i det egna medvetandet. Under barndomen är utvecklingen i det hela

* Andra folk hafva motsvarande benämningar, tyskarne t. ex. Flegel och Backfisch.

taget så likartad, att de varaktiga, säkra, medfödda egendomligheterna icke kunna med någon bestämdhet urskiljas, vare sig af barnet själf eller af dess målsmän. Under ungdomen åter hafva de, efter den kris, som inleder densamma, blifvit så kraftigt utpräglade, att en för alla fullt likartad undervisning under detta utvecklingsskede är orimlig. Den skolbildning, samhället erbjuder **barnen**, bör följaktligen vara en för alla *likartad* och afse **allmänt grundläggande bildning**; den åter, som bjudes **ungdomen** bör vara en *olikartad* och åsyfta **särskildt individuell utbildning**.

Två missförstånd torde härvid böra undanröjas, ett angående den allmänt elementära, ett annat rörande den särskildt individuella bildningen. — Hvad den förra beträffar, säger det sig själf, att densamma ej kan blifva i alla afseenden *fullkomligt* likartad för alla. Om ock medvetandet om en individuell bestämmelse i allmänhet först vid öfvergången från barndom till ungdom bestämdt framträder, så visa sig dock särskilda individuella drag mycket tidigare och i så fall böra de naturligtvis beaktas af föräldrar och lärare, utan att detta får upphäfva barnauppfostrans hufvudsyfte, som är allmänt grundläggande bildning. Ett barn kan visa tydlig begåfning för musik, målning, modellering, kroppsöfningar e. d., och dess anlag i nämnda riktningar kunna erhålla särskild näring genom hemmens, ja t. o. m. genom skolans försorg, utan att samhället för den skull kan eller bör eller behöfver inrätta särskilda musik-, konst- eller gymnastik-skolor för *barn*, i hvilka dessa skola stickas in, så snart deras målsmän hos dem upptäcka en eller annan framstående fallenhet. — Hvad den särskildt individuella bildningen angår, så får den tyd-

ligen icke fattas såsom något helt *annat* än den allmänt mänskliga, såsom skulle den senare falla bort, aflösas oeh ersättas af den förra. Tvärt om. Det väsentliga och grundmänskliga hos oss är naturligtvis det för alla gemensamma, det som trots alla yttre och inre olikheter dock gör oss till lemmar i en lekamen, så att vi till känslor, begär och föreställningar i själfva grunden äro lika och kunna fatta hvarandra. Individualiteten är så långt ifrån att strida mot detta allmänt mänskliga, att den tvärt om utgör den klaraste form, under hvilken det kan framträda; historien visar, att de djupast individuella personligheterna äfven äro de djupast universella. — Framför allt får naturligtvis den individuella bildningen icke förblandas med den *yrkesmässiga*, som blott utgör en sida däraf. Mäniskan skall uppgå i sin *bestämmelse*, men denna sammanfaller aldrig helt och hållet med hennes *yrke*. Smeden och snickaren äro ej till blott för att göra lås och dörrar, ehuru denna sysselsättning ger dem deras bröd och naturligtvis äfven därförutom väcker deras intresse; utrustade med en andlig individualitet, hafva de äfven egendomliga andliga behof, som böra tillfredsställas lika väl som de lekamliga.

V.

Betrakta vi nu särskildt det offentliga undervisningsväsendet hos oss, så skola vi finna, att det oafslåtligt, om ock småningom, närmat sig det mål, som i det föregående blifvit utpekadt. Vi hafva redan länge ägt så väl barndomsskolor för allmänt grundläggande bildning, som ungdomsskolor af olika slag för utbildning i särskilda riktningar. Grunddragen till det framtida undervisningsväsendet finnas alltså redan för handen.

Men för hvar och en som vet, huru samhällsutvecklingen vanligen försiggår, kan det icke vara öfverraskande, att dessa grunddrag ännu äro dunkla och förvirrade. Det är med skolväsendet som med allt annat. Det bildar sig från början icke efter någon genomtänkt och sammanhängande plan, utan uppstår småningom från skilda utgångspunkter allt efter de olika behof, som där göra sig gällande, afpassar sig efter dessa samt tillväxer och utformar sig efter hand till en mångfald af olika inrättningar, hvilka visserligen till en början följa med den fortgående utvecklingen, men sedan gärna

vilja stelna och då i hög grad motverka densamma. För att en organism ej skall utsättas för missbildningar och våldsamma kriser, fordras en gradvis skeende inre ombildning, ett småningom försiggående nedrifvande och återuppbyggande af de särskilda organerna, i samma mån som det ömsesidiga beroendet mellan dem blir fastare och innerligare. Likaså kräfer ock samhället för sin lugna utveckling, att i samma mån dess inre sammanhållning växer, skola ock alla dess undervisningsanstalter afpassas så, att de kunna träda i strängare förbindelse med hvarandra och bilda ett helt, sammanhängande system.

Grundvalen för ett sådant hafva vi i folkskolan, den mest utbredda och djupast ingripande af alla våra skolinrättningar. Huru väldiga de omsättningar äro, som just i vårt land och vår tid försiggå, märkes kanske klarast på den storartade utveckling, som svenska folkskolan under de senaste 40 åren genomgått. Vid århundradets början var hon ännu så rent mikroskopisk, att man i Kongl. Upfostrings-Comitén kunde tveka om, huruvida då på svenska landsbygden funnos 30 egentliga folkskolor eller möjligen flere. Då genom 1842 års stadga folkskolan blef en offentlig inrättning, mottogs hon med missaktning och förbittring, ej allenast af de samhällsklasser, som frukta »folket», utan ock af »folket» själf; på sina ställen reste sig allmogen och satte eld på de nya skolhusen.

Nu har emellertid denna till en början så oansenliga, föraktade och hatade anstalt i omfång vuxit alla andra samhällsinrättningar öfver hufvudet — krigsmakten till lands och vatten naturligtvis undantagen. Antalet skolor är nu inemot 10,000, lärare och lärarinnor närmare 11,000. Lärarelönen bestämdes 1842 till 16 tunnor spanmål, hvaraf hälften skulle lösas med 80 kronor; den nu *vanliga* är minst 600 kronor och erkännes redan af alla tänkande människor mycket för liten. Man utsätter sig ej för motsägelse, om man påstår, att *ingen* samhällsinrättning har en så storartad framtid för sig som folkskolan. Icke ens de mest förhoppningsfulle kunde 1842 drömma om den materiella utveckling, hon sedan dess uppnått. Det är svårt att göra sig nog djärfva föreställningar om, huru långt hon om nya 40 år skall vara hunnen, så vida hon nämligen får utveckla sig mot samma mål, som hon hittills, om ock för många omedvetet, allt mer närmat sig.*

* Till följd af denna storartade utveckling har allmänheten nu nästan glömt, att folkskolan för ej längesedan hade såväl *namn* som anseende af en »fattigskola», en nödanstalt för befolkningens drägg. »Blott i större städer», säger Geijer, »där, i jäsningen af en stor massa och trängseln af alla förhållanden, så lätt fälles till botten ett nederslag af människor, som, sedan lemnadt åt sig själft, likt ogräs ur alla vinklar och vrår uppväxer som pöbel, äro särskilda allmänna anstalter för den lägsta klassens undervisning önskliga» (Saml. Skr. I: 4: 213). Han uttryckte härmed de flesta bildades mening på den tiden.

Detta mål är att en gång kunna utgöra en för alla samhällsklasser gemensam barndomsskola, meddelande allmänt grundläggande bildning.

Att detta är hennes syfte, torde vara svårt att neka. Så vida hennes *namn* skall betyda, ej att hon är en fattigskola, en kastinrättning, en barmhärtighetsanstalt för »folket» i detta ords urartade och lägre bemärkelse, utan en bildningshård för hela *folket* i nämnda ords urgamla, höga och ädla mening, så har redan härigenom hennes rätta ställning blifvit klart utpekad. Det mål, som gällande föreskrifter satt för hennes arbete, stämmer härmed öfver ens; hon skall enligt dem *icke* särskildt afse utbildandet af *kroppsarbetare*, utan tvärt om meddela en allmänt grundläggande bildning, lika gagnelig för hvar och en, vare sig han skall tjäna sitt uppehälle med hufvudet eller med händerna. Angående den *bokliga* undervisningen är nämligen stadgadt, att öfningarna hufvudsakligen böra afse utvecklingen af lärjungarnes själsförmögenheter. Och då staten under senare tider äfven gynnat införande af *slöjd*, så har han ingalunda betraktat denna som en förberedelse för handverk, utan just som en nödvändig del af den allmänt grundläggande bildning, som i lika mån kommer alla blifvande samhällsmedlemmar till gagn, hvilken lefnadsställning de ock i framtiden må intaga. Vid detta fasthållande af grundläggande bildning såsom sitt syfte har

svenska folkskolan blott följt folkskolans *allmänna* utveckling; alla dess store målsmän hafva nämligen ständigt pekat på detta mål och strängt afvisat hvarje försök att förvandla henne till en kastinrättning, en skola särskildt afsedd för blifvande kroppsarbetare.

Härmed är ingalunda sagdt, att folkskolan på sin nuvarande ståndpunkt är vuxen sin uppgift att vara en för alla samhällsklasser gemensam barndomsskola. Hon tarfvar visserligen ingen egentlig *omskapning*, men hvad hon i hög grad behöfver är en kraftig *utveckling*.

Först och främst måste hon så inrättas, att hon drager förmågor till lärare- och lärarinnekallet; lyckas detta, så är det väsentligaste gjordt och det öfriga skall komma liksom af sig själf. Men de uppoffringar, som härför äro af nöden, skola aldrig göras, såvida hon ej med brinnande intresse omfattas af hela folket, således äfven af de inflytelserikare samhällsklasserna, och detta blir aldrig fallet, så länge staten fortsätter att upprätthålla rikare utrustade parallelskolor, som täfla med folkskolan samt undanrycka henne dessa samhällsklassers barn och därmed tillika så godt som hela deras intresse för folkskolans höjande.

Vi hafva nämligen utom folkskolan äfven en annan offentlig barndomsskola för allmänt grundläggande bildning, nämligen elementarafdelningen eller de lägre klasserna af de »allmänna läroverken». Före 1849 bildade dessa

klasser en fristående barndomsskola, trivialskolan, *elementarskolan*, och de högre klasserna en fristående ungdomsskola, *gymnasium*. Af mindre betydande skäl sammanslogos visserligen 1849 dessa två slag af skolor, men den naturliga skilnaden mellan dem kunde därmed ej utplånas, utan blott öfvertäckas. Redan de gängse uttrycken elementarkursen och gymnasialkursen, elementarklasserna och gymnasialklasserna visa detta. De allra flesta lärjungar hafva begagnat de förra, ej såsom en förgård till gymnasium, utan såsom en barndomsskola för allmänt grundläggande bildning; blott ett fåtal har uppgått i sjätte klassen. På riksdagens enträgna begäran har en afrundning af kurserna t. o. m. femte klassen blifvit anordnad, och från flere håll har yrkats, att den gamla skilnaden mellan läroverket för gossar och läroverket för ynglingar borde fullständigt återställas. Äfven af skolmän hafva stadgans ord, att läroverken hafva två ändamål, det ena att meddela medborgerlig bildning, det andra att grundlägga de vetenskapliga insigter, hvilka vid universitetet eller högre tillämpningskola vidare utbildas, erhållit den tydning, att de »vetenskapliga insigterna» närmast syfta på gymnasialklasserna, den »medborgerliga bildningen» närmast på elementarklasserna.

För närvarande upprätthåller alltså svenska samhället två olika anstalter med lika förrättningar: folkskolan och allmänna läroverkens elementarafdelning. Båda äro *barndomsskolor*.

Båda hafva *samma syfte*: meddelande af *allmänt grundläggande bildning*. Båda äro slutligen afsedda för barn med **samma anlag och samma lifsuppgifter**; folkskolebarnen äro nämligen ej af Gud utrustade med mindre begåfning eller bestämda för lägre samhällsställning än elementarskolebarnen. Hufvudsakliga skilnaden är blott den, att folkskolan är utbredd öfver hela landet och därigenom tillgänglig för alla samt dessutom så planlagd, att hon, kraftigt utvecklad, kan meddela en för alla samhällsmedlemmar gagnelig bildning, då däremot allmänna läroverkens elementarafdelning blott finnes i vissa städer och således blott är tillgänglig för ett fåtal, hvarjämte dess undervisning är så ordnad, att den icke lämpar sig för allas behof.

Redan häraf skulle följa, att nämnda elementarklasser äro i det framtida undervisningsväsendet öfverflödiga och böra bortfalla, så snart folkskolan kan meddela full-lödigg undervisning i allt, som till en god barndomsskola hör, hvilket för närvarande visserligen ej är fallet.

Det är emellertid ej nog, att ifrågavarande klasser måste anses såsom en för *framtiden öfverflödig* barndomsskola, de äro ock tydligen en för *nutiden olämplig*. Eljest skulle väl ej denna nutid funnit sig så olidligt besvärad af dem. Det går t. o. m. så långt, att själfva skolmännen klaga; det är en ren raritet att finna en, som är nöjd. Allmänheten är emellertid den, som klagat mest, och dess klagomål hafva, om

man ser rätt efter, i det hela taget gått i en enda riktning.

Den skenbara förlikning, som 1849 och 1856 genom regeringens bemedling kom till stånd mellan skolkonservatismen och det pedagogiska framstegspartiet, slöts på de *studerandes* bekostnad. Till den gamla skolans ämnen lades den nyas och kurserna ökades betydligt, elementarskolan sammanslogs med gymnasiet, det senares fackläraresystem öfverfördes i nästan full utsträckning på den förra, ämneslärarne såsom specialister sökte så mycket som möjligt stegra fordringarna, och censorerna, hvilka äfven togos ur de lärde specialisternas led, satte understundom såsom sitt mål att uppdrifva studierna hvar i sitt ämne. De stackars lärjungarne öfverlastades med minneslexor i klassiska och moderna språk, och arbetet blef med ens så tryckande, att äfven de bäste kunde förlora mod och lust att samvetsgrant fullgöra sina åligganden.* Naturen hämnades på sitt vanliga lugna sätt genom att visa följderna af detta ovisa lärdomsnit. Snart höjdes från barnens målsmän ett enstämmigt rop, att de ungas kropps- och själs-krafter omåttligt ansträngdes,

* Se rektor G. Sjöbergs »Pedagogiska blad» 1877: Några ord om öfveransträngning i våra elementarläroverk, s. 144. Det är med största fögnad man ser en lärare vid högre skolor uttala så fördomsfria åsigter, som af denne författare blifvit framställda, såväl i nämnda uppsats, som på flere andra ställen, t. ex. i samma årgång s. 1, 9 och i synnerhet 180.

samt från vetenskapens målsmän ett lika enstämmigt, att deras förmåga af vetenskapligt själfstudium genom mångläseriet på ett betänkligt sätt slappades. Särskildt hafva *de filologiska barnastudierna* visat sorgliga frukter: »de småsmulor af flere språk lärjungen inhämtar i skolan äro så obetydliga, att han vid utträdet ur skolans högsta afdelning hvarken äger en i lifvets praktiska värf hjälpligt användbar insigt och färdighet eller en för vetenskapliga och litterära studier någorlunda tillräcklig kunskap i något enda främmande språk».* När domen kunnat blifva sådan om den språkbildning, som elementar- och gymnasial-klasserna tillsammans gifva, hvad skall då *den* vara värd, som inhämtas blott i de förra? Erfarenheten visar, att den lika väl kan undvaras eller fås på enskild väg; nu skapar den blott fåfänga. Också hafva reformsträfvandena oupphörligen gått ut på språkstudiernas inskränkning. Hebreiskan har utslutits, grekiskan skjutits upp i gymnasialafdelningen och gjorts valfri, latinet har trängts betydligt i höjden och andra kammaren har flere gånger begärt dess förflyttning till gymnasiet. Före 1856 var begynnelse tiden för främmande språks läsning 8 år, före 1868 var den 9 och efter 1868 skulle den, rätt tolkadt, vara 10; enligt andra kammarens förslag 1867, 1880 och 1881 skulle den blifva 11. — Det är lätt

* Orden återfinnas i andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande 7 år 1880 s. 43. (Ordförande A. Hedin.)

att se, hvart detta bär hän. I den prisade skolordningen af 1649 påbjöds, att sedan smågosarne i första klassen lärt sig abc och läsa innan, skulle de från och med andra klassen i skolan städse tala latin; motsatsen belades med skamstraff eller fängelse. Vi inse nu klart dårskapen här af, men inom kort skall det säkerligen stå lika klart för allmänna medvetandet, att i våra skolor intet annat språk rimligtvis kan vara grundläggande än svenskan, och att i *barn*-bildning icke ingår något annat tungomål än modersmålet. Men ännu är kanske detta Grecomen en galenskap.

Om man närmare betraktar de reformsträf-vanden, för hvilka de högre läroverken (till skolkarlarnes stora förtret) sedan långa tider varit föremål, och söker efter någon gemensam grundtanke, så skall man, med litet god vilja, snart finna en sådan och det en af bästa slag. De hafva nämligen i det hela taget gått ut på att afpassa undervisningen efter lärjungarnes naturliga utveckling. Från att ursprungligen vara endast en prest- och ämbetsmanna-skola, har den egentliga elementarskolan småningom *närmat* sig att blifva en barndomsskola för allmänt grundläggande bildning. Följden har blifvit, att hennes syfte och ämneskrets mer och mer sammanfallit med folkskolans.

I samma mån har det ock blifvit allt mer klart för vännerna af en sund barndoms- och ungdoms-bildning, att den stora ombildningen

af skolväsendet icke är något, som i framtiden *skall* göras, när man en gång väl hunnit ena sig om de bästa grunderna, utan tvärt om något, som till sin väsentligaste del redan är gjordt eller *håller på* att göras och nu blott *skall fullföljas*. I grunden — d. v. s. i det bildade allmänna tänkesättet — hafva både elementarskolor och folkskolor *redan skiftat mål*: de äro ej längre till själfva sin syftning förberedelseanstalter för två skilda stånd, utan hafva båda trädt i människonaturens tjänst. Kastandan är visserligen icke död, men af samhällets lagar är hon dödsdömd, och ur samhällsinrättningarna bör hon med snaraste utjagas.

I stort sedt hafva från den gråa forntiden och ända till det stora genombrottet 1789 de två nödvändiga beståndsdelarna af hvarje samhälle, de styrande och de styrda, utgjort tvänne till anseende och lefnadssätt skarpt skilda stånd, af hvilka det förra alltid haft en böjelse att organisera sig själf och därmed äfven det andra till strängt ärfvliga kaster. Detta har visserligen aldrig fullt lyckats, ty människonaturen låter aldrig fullkomligt fjättra sig; när tvånget kännes allt för tryckande, spränger den sina band. I det stora hela har det dock varit rent undantagsvis, som ståndsskrankorna blifvit brutna, och detta blott då hos en och annan inom de lägre klasserna naturgåfvorna varit alldeles öfverväldigande; där så ej varit fallet, hafva förågorna gått förlorade för samhällets högre

värf, de hafva måst stanna kvar inom den stora passiva massan. Kristendomen och revolutionen hafva emellertid nedbrutit tron på, att den ena människan är af högre art än den andra, den ena af herskarestam, den andra af trälkastam. De hafva i stället förkunnat den sanningen, att vi för Gud d. v. s. i grunden och af naturen äro bröder och jämlikar. Af den broderlighets- och jämlikhetstanke, som de proklamerat, följer dock ingalunda något utplånande af de naturliga åtskilnaderna människor emellan. Den innebär blott, att ett kristet och fritt samhälle ej vidare får böja sig för de yttre och konstlade åtskilnader, som ligga i börd och förmögenhet m. m., och detta just därför, att det i så fall ej kan böja sig för de af Gud gifna åtskilnaderna, de som bestämmas af olika anlag och krafter till kropp och själ.

Lika själfklart som man nu efter 1789 finner det, att samhället icke får hålla *en rättvisa* för förnämt folk och *en annan* för simpelt folk, lika själfklart skall man inom kort finna, att detsamma ej får bjuda *en* sorts bildning åt fint folks barn och *en annan* åt simpelt folks. Liksom samhället i vår tid gifver lika *rättvisa* åt alla, om det ock för den mänskliga svaghets och ondskans skull är långt svårare för den fattige än för den rike att komma åt den, så skall det ock en gång erbjuda lika *tillfälle till bildning* åt alla, om det ock alltid kommer att blifva lättare för den rikes barn än för den

fattiges att begagna sig däraf. Samhället har en gång utdrifvit kastandan ur rättsväsendet och skall en gång äfven utdrifva henne ur skolväsendet. Att hon därmed ej blifvit alldeles förjagad ur människornas sinnen och ur umgängeslivet är en sanning. Så länge fåfänga och fördomsfulla människor finnas, så länge skall ock skilnaden mellan »bättre» och »sämre» folk lefva kvar i de dolda gömslena. Men den skall ej mer sitta i högsätet och fordra offentlig hyllning, ej i sitt namn få lagar och förordningar utfärdade, ej som den bestämmande herskaren vara med vid stora samhällsinrättningars grundläggning.

Att så hittills varit fallet, är roten och upphofvet till vårt undervisningsväsendes otillfredsställande skick. I rena och osminkade ord är sanningen den, att vår nuvarande skolindelning faktiskt tvingar att sortera barnen efter målsmannens yttre omständigheter. Man har utgått från den förutsättningen, att rikemans barn skola af samhället bjudas på en högre bildning samt att fattigmans barn skola af samma samhälle afspisas med en lägre. De öfverordnades barn skola, huru de ock äro begåfvade, på allmän bekostnad utbildas till att själfva bekläda öfverordnade poster. De underordnades åter skola, oafsedt deras af Gud gifna art, från början utdanas i en riktning, som särskildt förbereder dem till underordnade platser i samhället. Man synes tro, att vår Herre lämpar de inre

förmögenheter, Han tilldelar barnen, efter de yttre förmögenheter, Han gifvit deras föräldrar. Eller snarare, man förfar, som om det offentliga undervisningsväsendets hufvudändamål vore att tillfredsställa de inflytelserikare klassernas föräldrafåfånga, ej att för hvar och en underlätta finnandet af hans individuella bestämmelse.

Men härmed har man kränkt och förvridit människonaturen, som af allt på jorden borde vara det heligaste och okränkbaraste. Sådant sker emellertid icke ostraffadt, det hämnar sig på mångfaldigt sätt. Splittringen i uppfostringsväsendet föder splittring i människornas sinnen samt kväfver och undertrycker den enda makt, som kunnat och kan förena människorna i samhällen: *sympatien*. Detta på två sätt. Dels är det klart, att ingen *samkänsla* är möjlig utan *samlif*, utan gemensamma fröjder, sorger och sträfvanden. Det är ej möjligt annat, än att människor, som från sin spädaste ålder, då de djupaste intrycken mottagas, varit skilda i två läger, skola känna sig som främlingar och motståndare. Den, som af erfarenhet vet, hvilken ömsesidig misstro råder mellan de högre och lägre klasserna i vårt land, måste erkänna, att de ännu allt för ofta betrakta hvarandra som två fientliga raser, en herskande och en underkufvad. Man kan blunda för detta sakförhållande, men man kan icke genom sitt blundande undanröja det. — För det andra dödas *samkänslan* därigenom, att vårt undervisningsvä-

sende ej tillräckligt beaktar individualitetens kraf och därför ofta inpassar den enskilde på orätt plats samt såmedelst gör honom olycklig. *Och den, som känner sig försatt i ett skeft läge, har föga sympati för andra, föga lust att bidraga till deras gagn och trefnad.*

För närvarande tillgår ofta så, att barn, som icke af naturen äro begåfvade för högre studier, genom föräldrarnas fåfänga redan i unga år drifvas in på den långa lärdomsvägen, fylla våra skolpalatser med stora skaror, som icke vilja eller gitta arbeta, förspilla sina föräldrars och statens medel samt förfuska genom lätja och pojkestreck hela skolarbetet, såväl för bättre hågade kamrater som för lärarne. Vid högre ålder drifna vidare till akademien trycka de sin stämpel äfven på denna; studentlif och finare rummel äro för mången liktydiga ord. Ofta blir följden, att de öfverordnade platserna inom samhället besättas med personer, som mer eller mindre tydligt känna med sig, att de ej äro sin uppgift vuxna, och som därför ej hafva någon rätt tillfredsställelse däraf. Den sanna värdighet, som ligger i att lefva för sitt kall och med heder fylla sin plats, söka de vanligen, i dunkel känsla af egen undermålighet, ersätta genom högdragen myndighet mot alla, som ej i formellt afseende äro dem öfverordnade. Och då de själfva ej njutit sötman af att arbeta af hänförelse och inre drift, betrakta de ofta hvarje dugande förmåga och hvarje lifskraftig sträfvan med inskränkta och misstänksamma blickar. Sådana äro mer än andra ägnade att hos den stora massan väcka bitterhet och förakt, ej allenast mot de öfverordnades personer, utan mot all högre samhällsställning öfver hufvud. De samverka därför i samhällsupplösande riktning med dessa hetsiga folktalare, som andas idel hat och galla mot de lyckligare lottade

samt utmåla dem som idel blodsugare och förtryckare. Och huru hafva männe dessa själfva blifvit bragta till en sådan sinnets bitterhet? Våga vi påstå, att deras hjärtan äro naturligen sämre, deras hufvuden naturligen mörkare än våra? Nej. Ofta äro de i sig själfva ljusa hufvuden och nitälskande hjärtan, men ej sällan ligger felet däri, att samhällets ledare i sin högdragenhet ordnat skolväsendet utan hänsyn till sådana som de; utan tillgång till någon annan bildningsanstalt än en tarflig fattigskola, hafva de hållits nere på en plats, där de ej funnit rum för sina gåfvor och därför gjort lifvet surt både för sig själfva och för andra.

Om man allvarligt betänker de många och svåra fel, hvaraf vårt undervisningsväsende enligt allas medgifvande lider, samt de oafvisliga kraf vårt nuvarande samhällslif ställer på det samma, skall man svårigen kunna undgå den öfvertygelsen,

att dess nuvarande indelning hvilat på en falsk grund, emedan skolorna i verkligheten äro ordnade efter målsmännens lefnadsställning och samhället sålunda erbjuder de s. k. bättre klassernas barn en rikare bildning, de mindre bemedlades en torftigare,

att det därför bör ombildas på det sätt, att skolorna ordnas efter människans naturliga utvecklingsgång, så att alla under den tid, då deras utveckling i det hela taget är lika, erhålla lika bildning och efter den tid, då de särskilda naturanlagen med full tydlighet framträda, lika tillfälle till utbildning i särskilda riktningar,

att det för detta ändamål bör bestå af en

för alla samhällsklasser gemensam barndomsskola för allmänt grundläggande bildning och af flere därpå bygda ungdomsskolor för särskildt individuell utbildning, samt

att det är folkskolan, som bör få utveckla sig till en sådan för alla samhällsklasser gemensam barndomsskola.

Mot detta mål hafva ock sträfvandena efter en förbättring af vårt svenska undervisningsväsende allt mer riktat sig, till en början omedvetet och från vidt skilda utgångspunkter, men under senare tiden med städse stigande enhet och sammanhållning. Många hvar för sig berättigade kraf, hvilka förut i ett olösligt virrvarr korsat och bekämpat hvarandra, skulle, riktade mot detta mål, uppgå i en högre enhet och i denna finna såväl sin tillfredsställelse som sin begränsning. Så t. ex. yrkandena på att undervisningen skall vara human eller allmänt mänsklig, nationell eller allmänt medborgerlig, praktisk eller allmänt nyttig, att den intellektuella öfveransträngningen och öfvermättnaden skall förebyggas, den fysiska utvecklingen vårdas och barnet förberedas till såväl kroppsligt som andligt arbete, undervisning och tukt mera lämpa sig efter lärjungens naturliga ståndpunkt, modersmålet komma till sin rätt, mångläsningen i synnerhet af främmande språk inskränkas och deras studium förläggas till lämplig ålder, valfrihet i rättan tid medgifvas, fackstudier tidigare begynna, olika verksamhetsarters skilda

bildningsbehof bättre tillgodoses samt sträng rättvisa och likställighet inför lagen mellan skilda samhällsklasser genomföras.

Det gifves intet universalmedel mot allt ondt, och ett undervisningsväsende enligt de här förordade grunderna skulle visserligen icke inleda något tusenårigt rike, där hvarje människa skulle få sin fulla rätt och alla stridigheter förstumma, men för hvar och en, som icke förlorat den sista gnista af tro på mänsklighetens förbättring och det godas framsteg i världen, bör detta blott vara en ytterligare äggelse att göra hvad göras kan för att undanröja de missförhållanden, som lägga konstlade hinder i vägen för den enskildes och hela samhällets utveckling. Bodde ej en sådan tro djupt i allas våra hjärtan, då skulle folkskolan aldrig blifvit till, och då skulle folkuppfostringsarbetet sjunka ned till ett dödt, mekaniskt handtverk. Ty *dess* lefvande drifkraft är och har alltid varit tron på möjligheten af människoslägtets förädling,

der Glaube an die Möglichkeit der Veredelung des Menschengeschlechts (Pestalozzi).
